

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.3.4>

ЯВИЩЕ АДАПТАЦІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Кононенко Анатолій Олександрович,

доктор психологічних наук, професор
факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-5583-9036>

Ходотаєв Артем Андрійович,

аспірант кафедри загальної та соціальної психології
факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара
<https://orcid.org/0000-0002-5413-5619>

Кваша Андрій Олександрович,

аспірант кафедри загальної та соціальної психології
факультету психології та спеціальної освіти
Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара
<https://orcid.org/0009-0002-5742-5045>

У даній статті проводиться вияв проблеми та специфіки адаптації в межах залучення аспекту соціального прояву. Стаття присвячена аналізу проблеми адаптації у соціальному середовищі, як в умовах стабільності, так і у періоди кризових змін. Адаптація розглядається як багатогранний процес, що охоплює аспекти пристосування до соціальних нормативних вимог, як елемент усталеного нормативного прояву поведінки в межах окремого суспільства як такого. В роботі розглядаються різні компоненти цього явища, такі як стабільність соціальних елементів та їх вплив на адаптаційні процеси в соціальному середовищі. Актуалізується та акцентується увага на тому, що важливим залишається аспект важливості залучення соціальних інституцій, оскільки в багатьох проявах вони можуть забезпечити явище функціонування суспільства та може сприяти залученню індивіда до середовища. Також акцентується та наголошується увага на тому, що прояв нестабільності який може виникати викликає за собою прояв кризового залучення, ускладнює за своєю суттю адаптаційний процес в межах соціального середовища. Наголошено увагу на тому, що адаптація в умовах кризової та соціальної трансформації виявляє свою важливість, оскільки виникає явище складності врахування зовнішніх умов, що за своєю суттю веде до проблеми здатності індивіда швидко та ефективно реагувати на кризовий прояв в межах усталеного соціального середовища, що своєю чергою веде до актуалізації та необхідності дослідження нових підходів до соціальної адаптації, з урахуванням наявних сучасних викликів соціального середовища та функціонування в межах соціального прояву. В межах роботи явище адаптації у соціальному прояві розглядається, як один з основних компонентів життя як особистості, так й соціального середовища, що за своєю суттю забезпечує явище стійкості та здатності до регуляції.

Ключові слова: адаптація, соціальне середовище, інтеракція, соціальне середовище, кризова ситуація.

Kononenko Anatolii, Khodotaiev Artem, Kvasha Andrii. Adaptation in the social environment

The article identifies the problems and specifics of adaptation in the context of social manifestations. The article is devoted to the analysis of the problem of adaptation in the social environment both in the context of stable and unstable (crisis) manifestations. Adaptation is considered in the article as a multifaceted process that covers aspects of adaptation to social normative requirements, as an element of the established normative manifestation of behaviour within a particular society as such. The article examines various components of this phenomenon, such as the stability of social elements and their impact on adaptation processes in the social environment. The author emphasises that the aspect of the importance of involvement of social institu-

tions remains important, since in many respects they can ensure the phenomenon of society's functioning and facilitate the involvement of an individual in the environment. It is also emphasized that the manifestation of instability that may arise leads to the manifestation of crisis involvement, complicates the process of adaptation in the social environment. It is emphasized that adaptation in the context of crisis and social transformations is becoming more relevant, since there is a phenomenon of difficulty in taking into account external conditions, which inherently leads to the problem of an individual's ability to respond quickly and effectively to a crisis manifestation within the established social environment, which, in turn, leads to the actualisation and the need to study new approaches to social adaptation, taking into account the existing modern challenges of the social environment and functioning within the social manifestation. Within the framework of this work, the phenomenon of adaptation in social manifestation is considered as one of the main components of the life of both an individual and the social environment, which inherently provides the phenomenon of stability and ability to regulate.

Key words: adaptation, social environment, interaction, social environment, crisis situation.

Постановка проблеми. Явище адаптації можна розглядати як фундаментальний процес, оскільки він забезпечує здатність індивіда адаптуватися до змінюваних умов середовища, що є необхідною умовою для його ефективного функціонування в соціальних, психологічних та культурних контекстах. Сучасні соціальні процеси пов'язані з важливістю соціального контексту, який піднімає питання соціальних змін і необхідності адаптації до цих нових умов. Ці процеси підкреслюють потребу в більш детальному вивченні адаптації як багатогранного явища, що охоплює як індивідуальні, так і суспільні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі аналізу цієї проблеми слід зазначити, що вона вивчається вже протягом тривалого часу та, як результат, має свої основні напрямки прояву. І тому в сучасному дослідженні проблеми порівняння аспектів адаптації та соціального контексту можна виділити таких авторів, як Орбан-Лембрик Л., Андросович К.А., які у своїх роботах висвітлюють явище адаптації та розкривають його специфіку взаємодії з соціальним середовищем.

Також важливим аспектом, який актуалізується в контексті цих праць є співвідношення впливу суспільно-кризового явища в соціальному середовищі, як одного із проблемних аспектів становлення відхильної варіації (девіації) в межах самого соціального середовища як такого. Якщо ширше окреслювати специфіку адаптації в межах соціального середовища, то тут можна виокремити роботи М. Вебера, Е. Дюркгейма та інших, як одні із тих робіт, які розглядають специфіку адап-

тації в межах соціологічного розуміння та окреслюють вплив соціального середовища на індивіда та як явище адаптації загалом.

Метою дослідження є проведення комплексного теоретичного аналізу явища адаптації в межах соціального середовища, зокрема, розгляд взаємодії індивіда та соціальних інститутів, а також вивчення механізмів та процесів, які визначають ефективність адаптації в умовах змінного соціального контексту. Дослідження спрямоване на розуміння специфіки та взаємодії середовища на аспект адаптації.

Результати дослідження. Аспект існування в межах соціального середовища за своєю суттю виокремлюється багатьма аспектами, де одним із головних елементів виступає специфіка адаптації, як комплексного явища. В контексті соціального середовища можна сказати, що явище адаптації є одним із елементів існування суспільства та його усталених нормативних проявів.

Аналізуючи процес адаптації слід зазначити, що специфіка дослідження цього аспекту є досить довгим процесом. Загалом явище адаптації, в загальному розумінні можна окреслити ширше – як явище пристосування до існуючих умов за своєю суттю.

Також із специфікою явища адаптації в соціальному середовищі, можна звернути увагу на думку Москаленко В.В., який розглядає явище адаптації як активний процес, що включає використання індивідом інтеризованих ціннісних елементів з метою реалізації як своєї конкретної мети, так й залученості до аспекту суспільного елементу [2, с. 381].

У цьому випадку варто зазначити, що явище адаптації в соціальному середовищі проявляється як процес пристосування індивіда до умов існуючого соціуму. Тобто вона є процесом і результатом пристосування індивіда до умов існуючого соціального середовища [2, с. 169].

Так, наприклад, аналізуючи специфіку адаптації у соціальному середовищі, можна звернути увагу на основні моменти, на які акцентує увагу Москаленко В.В., зокрема на те, що виявляючи специфіку адаптації у соціальному залученні (на прикладі соціалізації) можна загалом виокремити два основних шляхи актуалізації і, як наслідок, становлення зміни в контексті соціального аспекту, а саме такі як:

1) зміна оточуючого середовища відповідно до особистісних властивостей [2, с. 168];

2) зміна особистості відповідно до тих соціальних вимог, в межах яких функціонує окремий представник суспільства [2, с. 168].

У цьому випадку можна наголосити на одному із актуальних аспектів у межах існування соціального середовища та проблеми адаптації, а саме питання урахування:

1) стабільності в межах соціального елемента [1, с. 61];

2) кризового аспекту в межах соціального елемента (явище нестабільного залучення) [1, с. 61].

Оскільки в цьому випадку явище стабільного залучення виступає як елемент нормального функціонування соціальних інститутів, що дозволяє визначити специфіку репрезентації нормативного функціонування середовища, через призму суспільного прояву [1, с. 61].

Також в контексті нестабільного залучення можна підкреслити розуміння того, що в умовах соціального залучення, а саме процесів трансформації соціального середовища, виникає специфіка непередбачуваності та кризового прояву, питання адаптації в межах соціального елемента актуалізується в межах суспільного елемента [2, с. 381].

У цьому аспекті Москаленко В.В. актуалізує специфіку явища соціальної адаптації через призму структурних компонентів та виокремлює такі складники, як:

1) ступень залученості (інтеграції) до мікросередовища [2, с. 169–170];

2) ступень залученості (інтеграції) до макросередовища [2, с. 169–170];

3) параметри діяльності особистості [2, с. 169–170].

Аналіз результатів дослідження.

Аналізуючи специфіку досліджуваної проблеми можна виявити декілька ключових аспектів, а саме: специфіка адаптаційного процесу включає не тільки реакцію на зовнішні чинники, а й виступає активним процесом, який включає взаємний вплив особистості та соціального середовища.

У цьому випадку можна зазначити, що специфіка особистісного прояву включає те, що особистість може змінювати середовище відповідно до потреби. Також актуалізується аспект через трансформацію соціальної взаємодії, що виявляється з урахуванням специфіки репрезентації нормативно усталеного соціального залучення в межах середовища.

Аналізуючи специфіку, можна зазначити, що стабільність соціальних інститутів та власне середовища відіграє одну із ключових ролей у процесі адаптації. У цьому випадку можна відзначити, що при врахуванні специфіки можна відзначити співвідношення стабільності та нестабільності суспільних процесів, що взаємопов'язані зі специфікою самого середовища, що актуалізує специфіку соціального залучення особистості у певному середовищі розкриває проблему девіації, як один із важливих аспектів суспільного процесу.

Аналізуючи специфіку прояву адаптації в соціальному аспекті, можна зазначити, що цей процес є багатовимірним елементом. Акцентуючи увагу на проблематиці адаптації, можна зазначити те, що контекст цього середовища проявляється у межах середовища з урахуванням соціальної взаємодії середовища та індивіда.

Висновки. Таким чином, дослідження адаптації в межах соціального середовища демонструє те, що це явище є за своєю суттю багатограним. Воно є невід'ємною частиною існування людини в соціальному середовищі. Розглядаючи специфіку розуміння адаптації в межах соціального прояву, можна зазначити те, що соціальна адаптація за своїм проявом проявляється на рівні мікросоціальному та макросоці-

альному і включає в себе аспект пристосування індивіда до наявних соціальних нормативних вимог.

Важливим контекстом виступає також те, що в умовах стабільності-нестабільності процеси адаптації набувають особливої значущості. Тому можна зазначити, що в соціальному середовищі адаптація виступає як активний процес, що включає використання індивідом засвоєних (набутих) цінностей для інтеграції у соціальне середовище.

Перспективи подальших досліджень. Подальші перспективи можна спрямувати на декілька напрямків, зокрема на дослідження впливу цифрового середовища на процес адаптації в межах соціального елементу, оскільки це питання набуває актуальності у зв'язку зі зростанням ролі цифрових технологій, а також загалом онлайн-комунікації у суспільстві. Важливо дослідити, як ці технології можуть сприяти або ускладнювати адаптацію індивідів у соціальному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орбан-Лембрик Л. Вплив кризових і стабільних періодів життя людини на процес її соціалізації у суспільстві. *Психологія і суспільство*. 2003. 2. С. 55–66.
2. Москаленко В.В. Соціалізація особистості : монографія. «Фенікс», м. Київ, Україна. 2013. 539 с.
3. Андросович К.А. Феномен соціальної адаптації як предмет наукового аналізу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 3. С. 20–24.
4. Блажківський М. Поняття адаптації у сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 1. С. 233–242.
5. Іванова С.П. Психологічна стійкість особистості як фактор протидії негативним впливам. *Освіта та суспільство*. 2009. 62 с.
6. Козубовська І., Шикітка Г. Наукові підходи до розуміння термінів «адаптація» і «соціалізація» особистості. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Випуск 10. Ужгород, 2019.
7. Камбур А. Соціальна адаптація особистості. Чернівці : «Золоті литаври», 2012. 252 с.
8. Макаренко О.М., Андрейчева А.О. Поняття девіантної поведінки в соціальному та психологічному аспектах. *Наукові записки*, 2015. Том 175. С. 61–64.
9. Максимова Н.Ю. Психологія девіантної поведінки : навчальний посібник. Рек. МОН. Київ : Либідь, 2011. 520 с.
10. Мельничук М. Психосоціальна адаптація як необхідна умова пристосування до нових умов існування. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. № 53. С. 126–134.
11. Орбан-Лембрик Л. Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму. *Психологія і суспільство*. 2004. № 1. С. 71–82.
12. Поспелова І., Косьянова О., Клосс Г. Особливості соціально- психологічної адаптації осіб із різним ставленням до невизначеності. *Наука і освіта*. 2023. № 2. С. 110–119.
13. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій : навчальний посібник. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології / за наук. ред. Т.М. Титаренко. Київ : Міленіум, 2011. С. 272.
14. Ткачишина О.Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 32(71). No 3. С. 93–98.
15. Філоненко Л. Мотиваційні стимули укріплення ефективності соціально-позитивної поведінки. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2017. XI, № 16. С. 202–215.

REFERENCES:

1. Orban-Lembryk, L. (2003). Vplyv kryzovykh i stabilnykh periodiv zhyttia liudyny na protses yii sotsializatsii u supsilstvi [The impact of crisis and stable periods of a person's life on the process of socialisation in society]. *Psykhohohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 2, 55–66 [in Ukrainian].
2. Moskalenko, V.V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti: monohrafiia*. [Socialisation of the individual]. "Feniks", m. Kyiv, Ukraina. 539 s. [in Ukrainian].

3. Androsovykh, K. (2016). Fenomen sotsialnoi adaptatsii yak predmet naukovooho analizu [The phenomenon of social adaptation as a subject of scientific analysis]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, (3), 20–24 [in Ukrainian].
4. Blazhkovskiy, M. (2014). Poniattia adaptatsii u suchasni naukovi literaturi [The concept of adaptation in modern scientific literature]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, (1), 233–242 [in Ukrainian].
5. Ivanova, S.P. (2009). Psykholohichna stiiikist osobystosti yak faktor protydyi nehatyvnyvm vplyvam [Psychological stability of the personality as a factor of counteracting negative influences]. *Osvita ta suspilstvo*, 62 [in Ukrainian].
6. Kozubovska, I., & Shykitka, H. (2019). Naukovi pidkhody do rozuminnia terminiv "adaptatsiia" i "sotsializatsiia" osobystosti [Scientific approaches to understanding the terms 'adaptation' and 'socialisation' of the individual]. *Pedahohichni innovatsii u fakhovii osviti*, (10) [in Ukrainian].
7. Kambur, A. (2012). *Sotsialna adaptatsiia osobystosti [Social adaptation of personality]*. Zoloti lytavry [in Ukrainian].
8. Makarenko, O., & Andreicheva, A. (2015). Poniattia deviantnoi povedinky v sotsialnomu ta psykholohichnomu aspektakh [The concept of deviant behaviour in social and psychological aspects]. *Naukovi zapysky*, 175, 61–64 [in Ukrainian].
9. Maksymova, N.Yu. (2011). Psykholohiia deviantnoi povedinky [Psychology of deviant behaviour]. *Lybid* [in Ukrainian].
10. Melnychuk, M. (2016). Psykhosotsialna adaptatsiia yak neobkhdna umova prystosuvannia do novykh umov isnuvannia [Psychosocial adaptation as a prerequisite for adjusting to new living conditions]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia*, (53), 126–134 [in Ukrainian].
11. Orban-Lembryk, L. (2004). Zalezhnist povedinky osobystosti vid vplyvu problemohennoho sotsiumu [Dependence of individual behaviour on the influence of a problematic society]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 71–82 [in Ukrainian].
12. Pospelova, I., Kosianova, O., & Kloss, H. (2023). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osib iz ryznym stavlenniam do nevyznachenosti [Features of social and psychological adaptation of people with different attitudes to uncertainty]. *Nauka i osvita*, (2), 110–119 [in Ukrainian].
13. Tytarenko, T. (Red.). (2011). *Profilaktyka porushen adaptatsii molodi do povsiakdennykh stresiv i kryzovykh zhyttievyykh sytuatsii [Prevention of disorders of youth adaptation to everyday stresses and crisis life situations]*. Milenium [in Ukrainian].
14. Tkachyshyna, O.R. (2021). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti v umovakh kryzovykh sytuatsii [Peculiarities of social and psychological adaptation of an individual in crisis situations]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia – Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series: Psychology*, 3, 93–98. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.3/15> [in Ukrainian].
15. Filonenko, L. (2017). Motyvatsiini stymuly ukriplennia efektyvnosti sotsialno-pozytyvnoi povedinky [Motivational incentives to strengthen the effectiveness of socially positive behaviour]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy*, 9(16), 202–215 [in Ukrainian].